

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2015/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **“WIJ HEBBEN GEEN OORLOGSLITERATUUR”.
“ZACHT LAWIJD” OVER SCHRIJVERS IN DE
EERSTE WERELDOORLOG**

In de golf van publicaties die op gang is gekomen bij de herdenking van de Grote Oorlog verdient het themanummer van het tijdschrift *Zacht Lawijd* (13/3) extra aandacht. Het is een fraai en rijkelijk geïllustreerde aflevering, samengeteld door Sjoerd van Faassen (eindredactie), Manu van der Aa, Hans Renders en Jan Stuyck, die laat zien “hoe een aantal Vlaamse schrijvers hun houding in de oorlog bepaalde”. In het ‘Ten geleide’ wordt al aangegeven dat de keuze van de schrijvers zeer divers was: streven naar een scheiding Wallonië-Vlaanderen, opgaan in een Groot-Duits rijk (eventueel samen met Nederland, dat niet in de oorlog betrokken was en neutraal bleef), aansluiten bij Nederland, emancipatie van de Vlamingen binnen België. In dit brede kleurenspectrum van meningen (waarvan enkele tot op vandaag hun actualiteit nog niet verloren hebben) zijn zowat alle genres

vertegenwoordigd: gedichten, proza, opiniërende stukken in dag- en weekbladen. Er ontstaan ook veel nieuwe, elkaar bestrijdende bladen en enkele schrijvers “gaan in zee” met Duitse uitgevers in het kader van de *Flamenpolitiek*.

De “grootsten” ontbreken, dat zijn: Cyriel Buysse, Stijn Streuvels, Karel van de Woestijne en Virginie Loveling, wier pas in 1999 uitgegeven dagboek *In oorlogsnood* wellicht het belangrijkste getuigenis uit de Eerste Wereldoorlog zal blijken te zijn. Maar het is duidelijk dat de samenstellers van dit nummer niet de begane paden wensten te bewandelen maar juist op zoek zijn geweest naar een “breder” overzicht dat een beeld zou geven van de zeer gedifferentieerde reacties van verschillende literatoren. En daar zijn ze ook in geslaagd: het boek biedt veel nieuwe, verrassende informatie. “De wijze waarop over de oorlogsomstandigheden werd geschreven, bleek nog veel gevarieerder dan wij dachten”, noteert de eindredacteur dan ook in het ‘Ten geleide’. Bovendien blijken ook nog twee Nederlandse spelers in het veld te zijn: F.C. Gerritsen en Theo van Doesburg. Een rijke variatie, inderdaad.

Bekend is dat Ernest Claes vier “oorlogsboeken” schreef, die zijn gebaseerd op eigen ervaringen maar wel ver van het front zijn ontstaan. De bewogen oorlogsjaren van Claes worden belicht door Bert Govaerts, die onder meer gebruikmaakt van Claes’ brieven aan zijn vrouw én aan Stijn Streuvels. Verrassend is vooral het verhaal van de wel zeer enigmatische positie van hyperactieve “kunstpaus” P.G. van Hecke (hier beschreven door zijn biograaf Manu van der Aa), die doorgaans niet wordt geassocieerd met de Vlaamse Beweging maar zich tijdens de Eerste Wereldoorlog ontpopte “als een regelrecht activist”. Tegelijkertijd was hij actief in het Franstalige theater in Brussel, waar hij de *culture à la mode* uitdroeg: als Vlaamsgezinde regisseerde hij er Franstalig toneel. Het lijkt allemaal zeer dubbel, ofschoon deze “dubbelheid” in het België van toen niet als contradictorisch werd gevoeld. Hoewel Paul Fredericq noemde hem een “pershoer” en Karel van de Woestijne tekende een negatief portret van hem in de brievenroman *De leemen torens*.

Bekend is de uitspraak van Filip de Pillecyn: “Wij hebben geen oorlogsliteratuur.” “Zoals in de ons omringende landen” heeft De Pillecyn duidelijk bedoeld: geen Henri Barbusse (*Le feu*, 1916), noch

een Erich Maria Remarque (*Im Westen nichts Neues*, 1929) is opgestaan in de Nederlanden. Maar er is wel degelijk een intens literair leven geweest, met zeer diverse getuigenissen. Een belangrijk onderdeel daarvan was de poëzie, onder meer van August van Cauwelaert, auteur van de *Liederen van droom en daad*, ongetwijfeld een van de betere bundels oorlogspoëzie. De figuur van Van Cauwelaert en zijn vrienden (in de eerste plaats de “moeder der Vlaamse soldaten” aan het front, Maria Belpaire), die wel “Vlaams bewogen” waren, maar níet streefden naar een onafhankelijk Vlaanderen, wordt genuanceerd besproken door Lies Galle. In de literatuurstudie vandaag gaat de aandacht echter ook uit naar het “functioneren” van de oorlogspoëzie, zoals Dirk De Geest laat zien in zijn pleidooi om het “reductionistische canondenken” te corrigeren met een onderzoek naar het ruimere circuit van gedichten die circuleerden aan het IJzerfront. Het gaat om poëzie die tot dusver nauwelijks geïnventariseerd werd, stelt De Geest, en bij wijze van voorbeeld gaat hij uitgebreid in op de bloemlezing *Oorlogspoëzie*, verzameld door Jan Bernaerts en Hendrik Heyman.

Wel een canondichter, maar hier niet als zodanig behandeld, is de Nederlander F.C. Gerretson, die een belangrijke rol heeft gespeeld als “spindoctor” voor de activisten (hij zorgde onder meer voor een overname van de krant *De Vlaamsche Stem*, mét Duits geld). Pieter van Hees (een specialist in deze materie) vat hier nog eens zijn bevindingen samen. Helemaal nieuw daarentegen is de informatie over Theo van Doesburg (de Nederlandse evenknie van Paul van Ostaijen, hoofdredacteur van *De Stijl*), die in de jaren 1914-1915 gemobiliseerd werd en in een regiment dicht bij de Belgische grens verbleef. Deze inhoudelijk interessante bijdrage, van de hand van Hans Renders en Sjoerd van Faassen, is helaas nogal springerig en herhalend. Het zou goed zijn mochten de auteurs dit elders nog eens uitgebreider en zorgvuldiger willen overdoen. Het bijgevoegde document, het “échte” debuut van Antony Kok dat tegelijk het vroegste experiment met klankgedichten blijkt te zijn, vraagt ook om méér aandacht.

Voor meer nuance en voor een perfect contrast met de houding van Gerretson zorgt de bijdrage over Franstalige Vlaming Emile Verhaeren, van de hand van Rik Hemmerijckx, conservator van het

Verhaeren Museum. Verhaeren was onder meer bevriend met Stefan Zweig en koesterde een grote liefde en waardering voor alles wat Duits was. Maar na zijn bezoek aan het front en kennismaking met het geliefde koningspaar Albert en Elisabeth nam zijn groeiend Belgisch patriottisme de vorm aan van virulent anti-Duitse standpuntverklaringen. Weer een andere reactie bij Pol de Mont, hier voorgesteld door zijn biograaf Ludo Stynen. De Mont was bekend om zijn strijdbaar flamingantisme en uitgesproken germanofilie, maar streefde tijdens de oorlog een bewuste, principiële neutraliteit na.

Interessante aanvullingen bij dit geheel vormen nog de bijdragen over het netwerk van schrijvers (onder wie Buysse), kunstenaars en journalisten dat in Nederland ontstond (door kunsthistoricus Hans Wijgengangs), over een dagboek dat werd bijgehouden in Kamp Harderwijk door Henri Picard (door Johan van Hecke), en over de activiteiten van uitgever Anton Kippenberg, die naast de bekende *Flämische Reihe* in zijn Insel Verlag ook een *Holländische Reihe* plande (door Hubert van den Berg en door Pawel Zajas). Zo biedt dit boek een breed spectrum van contradictorische, zeer gevarieerde positioneringen en meningen.

ANNE MARIE MUSSCHOOT

Schrijvers in de Eerste Wereldoorlog, themanummer van literair-historisch tijdschrift *Zacht Lawijd*, vzw Zacht Lawijd in samenwerking met het Letterenhuis Antwerpen en het Letterkundig Museum Den Haag, nummer 13/3 (2014), 311 p.
